

Isparta Müzesi Envanterinde Bulunan Cumhuriyet Dönemine Ait El İşlemeli Peşkirler

THE REPUBLIC PERIOD HAND-EMBROIDERED PESKIRS IN THE INVENTORY OF ISPARTA MUSEUM

FİLİZ NURHAN ÖLMEZ*-BEGÜL ÖZKOCA**

ÖZET

İnsanoğlunun varolduğu tarihten günümüze kadar uygarlıklar, el sanatları ile iç içe yaşamışlardır. Yaşamın gereği olan üretim biçimlerinden meydana gelen el sanatları aynı zamanda kültürel birer olgudur. Anadolu'da el dokumacılığının en güzel örneklerinin görüldüğü ürünlerden biri de peşkirlerdir. Bu makalede, Isparta Müzesinde bulunan peşkirler işleme tekniği, motif ve kompozisyon özelliklerine göre, kullanılan malzemeler de dikkate alınarak dönemlerine göre incelenmiştir. Cumhuriyet dönemine ait olduğu müze envanter kayıtlarında belirtilen 16 örnek incelemeye alınmıştır. Cumhuriyet dönemi peşkirlerinin önceki dönemlerden farklılık ya da benzerlik gösteren özellikleri irdelenmiştir. Genellikle peşkirlerin desenlerinde stilize tarzda çiçek motifleri, basit-sıralı yüzey şemaları ve dokumanın kendinden desenli olduğu örnekler yer almaktadır. Cumhuriyet dönemine ait olan örnekler, ayrıca işleme, kenar süsleme teknikleri, renk ve kompozisyon özelliklerine göre incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Türk işlemeleri, işleme sanatı, Isparta, müze, peşkir

ABSTRACT

Civilizations from the existence of mankind to the present date lived intermingled with crafts. Handicrafts that occurred modes of production as the necessity of life, are as well as a cultural phenomenon. One of the most beautiful examples of the products shown in hand-weaving in Anatolia is peskirs. In This article, peskirs in Isparta Museum were studied according to the motifs and composition characteristics, processing technique, taking into account the materials used according to time periods. 16 samples which were specified as the Republic period according to the museum inventory records were examined. Incongruity or similar to a previous properties of Period of Republican peskirs are discussed. Usually in patterns of peskirs are appeared stylized floral motifs, and simple-ordered surface diagrams, examples where a self patterned fabric. Also the examples of the Republican period were examined according to the processing, edgetrimming techniques, and color and composition characteristics.

Keywords: Turkish embroidery, embroidery art, Isparta, museum, peskir¹

* Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Isparta, filizolmez@sdu.edu.tr

** Öğr. Gör., İskilip MYO Geleneksel El Sanatları Bölümü, İskilip-Çorum, kayragoktug@hotmail.com

¹ Peşkir: A kind of embroidered traditional napkin used in Turkish diner table

1. GİRİŞ

İnsanoğlunun çevresinde gördüğü güzellikleri kendi yorumunu da katarak yaşantısına aktarması, bunu hayatının her alanına yayması süsleme sanatlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. İki ayrı parçayı birbirine ekleme, düz dikişleri dekoratif görünümde yapma isteği ile başlayan işleme sanatı, her kültürün kendi yaşam tarzları, gelenek ve görenekleri, örf, adet, çevresinde gelişmiştir.

İşleme; ipek, yün, keten, metal gibi farklı iplikler ile çeşitli iğneler ve uygulama yöntemleri kullanılarak, iğnenin kumaşlar, keçe, deri, vb materyallerin belli yerlerine batırılıp, belli yerlerinden çıkarılması esasına dayalı olarak yapılan, bir süsleme sanatıdır (Turani 1998).

Anadolu ve çevresinde gelişen Türk işlemleri köklü bir geçmişin ürünüdür. Anadolu'da işleme sanatının en güzel örneklerinin görüldüğü ürünlerden biri de peşkirlerdir. Önceleri havlu yerine kullanılan peşkirler, günümüzde antik değere sahip olup, vitrinlerde dekoratif bir unsur olarak göze çarpmaktadır.

Peşkir kelimesi dilimize Farsça'dan girmiş olup, *piş-ön ve gir-tutulan* anlamlarındaki iki kelimenin birleşmesi ile oluşmuş, *öne tutulan* anlamında bir kelimedir (Anonim 1970: 993). İlk olarak peşkir kelimesine Anadolu Selçuklu dönemi kaynaklarında rastlanmaktadır. Büyük Türkçe Sözlük'te peşkir; genellikle pamuk ipliğinden dokunmuş, havlu; yemek yerken kullanılan, el kurulan, büyük mendil biçiminde pamuk veya keten bez, peçete olarak tarif edilmektedir (Eren 1998:1796). Peşkir, Derleme Sözlüğü'nde; kalın ketenden yapılmış kadın önlüğü şeklinde tanımlanmaktadır (Vardarlı 1993: 3435). Peşkir, elleri, yüzü yıkadıktan sonra kurulanmak için hazırlanmış, iki dar ucu bordürle bezenmiş, keten ya da pamuklu dokumadan yapılmış dikdörtgen örtülerdir ve aynı zamanda peçete gibi dize örterek de kullanıldığı bilinmektedir (Barışta 1999: 222). Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü'nde peşkir yağlık ile aynı anlamda kullanılmakta; yağlı elleri ve dudakları silmeye mahsus bez, sofralarda herkesin önüne konulan el bezi peçete olarak tanımlanmaktadır (Koçu 1967: 238).

Avrupalı gezginlerin, Anadolu'ya yaptıkları

seyahatlerde gözlemlerini kaleme alarak oluşturdukları gezi notlarında ayrıca Osmanlı dönemi kaynaklarında peşkirlerin kullanım alanı özelliklerinden bahsedilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde peşkirler, genellikle yemek peçetesi kullanım alanı ile ön planda olmuştur (Sözen vd. 1996: 189).

Saçaklı türleri de bulunan peşkirler sırma, renkli ibrişim ve renkli ipliklerle gergeflerde işlenmiştir. Topkapı Sarayı'nda örnekleri bulunan "saray peşkirleri" çok daha süslüdür. Peşkir el yıkandıktan, abdest alındıktan sonra eli yüzü kurulamak için kullanıldığı gibi, yer sofrasına bağdaş kurup oturduktan sonra, sofrada toplu veya tek tek peçete olarak da kullanılmıştır (Önder 1995: 158).

İşlemelerdeki teknikler ise; hesap işi, düz hesap iğnesi, verev hesap iğnesi, muşabbak, mürver, Türk işi, tel sarma, tel kırma, pesent ve çeşitleri (düz, verev, gölgeli), balıksırtı, civankaşı, hasır iğne, kesme ve çekme ajur, gözeme, filitre, sarma ve türleri, ciğerdeldi, çin iğnesi, susma teknikleridir (Köklü 2004; 50).

Peşkirlerin işlemelerinde kullanılan gereçler ve teknikler desene ve dokumaya göre çeşitlilik göstermekle birlikte, işleme öncesinde, esnasında ve sonrasında kullanılan araç gereçler farklıdır. Kullanılan gereçler genel olarak pamuk, ipek tel, sırma tel, kılaptandır. İşleme öncesinde, desen hazırlanırken; cetvel, mezura, desen kâğıdı, kâğıt makası, kalem açacağı, renkli kalemler, beyaz karton, sarı karton, kopya kâğıdı, parşömen kâğıdı, mülaj kâğıdı, kareli kâğıt, milimetrik kâğıt, kullanılan malzemelerdir. İşleme esnasında kullanılan malzemeler ise; makaslar, iğneler, kasnak, kasnak bezleri, gergef, çıkırık, biz, ciğerdeldi, dikiş yüksüğü ve çeşitli kumaşlar ve iplikler kullanılmaktadır. Sonrasında ise ütü, kola, kenar temizlemede, saçak örmede yararlanılan malzemeler sayılabilir (Köklü 2004: 58).

Peşkir dokumanın kenar temizleme tekniklerinde ise; tığ oyası, kıvrırma tekniği, saçak bırakma tekniği, saçak bükme ve iplik çekme teknikleri kullanılmaktadır (Yetim vd. 2007: 741-742).

Isparta Müzesi Arşivi'nde 109 adet peşkir örneği muhafaza edilmektedir. Türk el sanat-

larının zengin örneklerine sahip olan Isparta Müzesi etnografya bölümünde Osmanlı, 20. yüzyıl ve Cumhuriyet dönemine ait peşkirler bulunmaktadır. Bu yazıda Cumhuriyet dönemine ait örnekler, işleme, kenar süsleme teknikleri, renk ve kompozisyon özelliklerine göre incelenmiştir.

2. ISPARTA MÜZESİ

Temeli 1971 yılında atılan Isparta Müzesi'nin inşaatı 1984 yılında tamamlanmış ve ziyarete açılmıştır. 1997 yılında onarıma alınmış ve 2003 yılında eğitim ve kültür kurumu olarak yeniden halkın hizmetine girmiştir. İki katlı karkas binanın giriş katında bürolar, arşiv, kütüphane, laboratuvar, eser belgeleme odası ve sergi salonlarına giriş bulunmaktadır. Alt katta ise halı ve seramik atölyesi, konferans salonu ve depolar yer almaktadır. Müzenin sergi salonu, arkeoloji, hazine, etnografya ve halı olmak üzere dört bölüme ayrılmıştır. Etnografya salonunun açık teşhir bölümünde Isparta geleneğinde kız isteme, kına gecesi, kınada çalgıcılar, kına gecesinde ikram edilen bulgur aşının hazırlanması, Yörükler için toprak ev, oba, hamur tahtasında yufka açan Yörük kadını, yayık yapan genç kız ve çıkırıktaki ip eğiren Yörük erkeği sahneleri sergilenmektedir. Bu sahneler Isparta'da yaşayan Yörüklerin yaşam öyküsünden kesitler olarak verilmiştir.

3. CUMHURİYET DÖNEMİNE AİT PEŞKİRLER

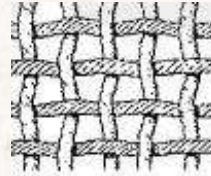
Isparta Müzesi'nde bulunan peşkirler işleme tekniği, motif ve kompozisyon özelliklerine göre, kullanılan malzemeler de dikkate alınarak kabaca dönemlere ayrılmıştır. Cumhuriyet dönemine ait olduğu müze uzmanları tarafından belirtilen 16 örnek incelemeye alınmıştır.

Isparta Müzesi'nde bulunan Cumhuriyet dönemi işlemeleri hem Osmanlı döneminin izlerini taşımakta, hem de yeni tekniklerin, farklı kumaşlar ve farklı bir üslupsal yaklaşımın etkileri göze çarpmaktadır. Türk işleme sanatında 20. yy'dan sonra keten ve pamuklu dokumaların yaygınlaştığı bilinmektedir. İşleme ipliklerinde ipek ipliğin yerini pamuk iplik almıştır. İplikler önceki yüzyıllara

göre daha kalınlaşmış, metal iplik kullanımı yaygınlaşmış, renk skalası daha zenginleşmiştir (Barışta 1999: 161, 164).

Dijital mikroskopla, örnekler üzerinde yapılan analizlere göre, Isparta Müzesi envanterinde bulunan Cumhuriyet dönemi peşkirlerinin kumaşının keten, işleme ipliklerinin pamuk, işleme ve kenar temizleme tekniklerinin çeşitli olduğu belirlenmiştir. Belirlenen özellikler itibarıyla Isparta Müzesinde bulunan peşkirler Cumhuriyet dönemi işlemlerinin karakteristik özelliklerini taşımaktadır.

Peşkirlerde kullanılan kumaşların dokuma tekniğinin bezayağı olduğu tespit edilmiştir (Şekil 1). Dokuma örgülerinin temelini oluşturan ve yoğun olarak kullanılan bezayağı tekniğinin örgü raporu; 2 çözüğü ve 2 atkı ipliğinden meydana gelmektedir. İplikler hem çözüğü yönünde, hem atkı yönünde bir üst, bir alt bağlantılı olmak üzere dokunmaktadır (Onuk vd. 1998:369)

Şekil 1. Bezayağı dokuma tekniği

Bezayağı tekniğinde bağlantı miktarının fazla olması, hem dokumanın dayanıklı olmasını hem de işleme tekniğinin rahat uygulanmasını sağlamaktadır.

Peşkirlerin kumaşı ya düz ya da kendinden çizgili olarak dokunmuştur. Çizgiler belli aralıklarla üç ya da beş sıra halinde, inceli kalımlı, tek renk, mavi ya da dokuma sıklığı artırılarak oluşturulmuştur. Peşkirlerin dokumalarında oluşturulan çizgi vb desenler, farklı renk ve kalınlıktaki ipliklerin çözüğü ya da atkı iplikleri yönünde bağlantı kurması ile oluşturulmaktadır.

Peşkirler yüzey şemalarına göre; iki tekrarlı, beş tekrarlı ve altı tekrarlı motif dizilişinde olanlar, alanın çapraz çizgilerle düzenlendiği yüzey şemalı peşkirler ve basit-sıralı yüzey şemasına sahip peşkirler, olmak üzere beş bölüme ayrılarak incelenmiştir.

Desen yüzey şemalarına göre sınıflandırılan peşkirlerin taşıdığı özellikler aşağıda verilmiştir:

Yüzey şeması iki tekrarlı motif dizilişi şeklin-

Fotoğraf: 1a, b. 5.5.80 envanter numaralı keten peşkir

Fotoğraf: 2a,b. 14.12.78 envanter numaralı keten peşkir

de olan örneklerden birincisi Fotoğraf 1a,b'de görülmektedir.

Fotoğraf 1a'da yer alan, 40x60 cm boyutlarındaki peşkir Kütahya'dan 4.12.1980 tarihinde Müzeye alınmıştır. Motifler Türk işi ve tel sarma tekniği ile işlenmiştir. Keten dokuma peşkirin kısa kenarlarından birinin diğerinin motiflerinin bitim yerine dikildiği gözlenmektedir. Bu birleştirme işleminin peşkirin yıpranmış olan ucunu bertaraf etmek amacıyla yapıldığı tahmin edilmektedir. Peşkirin kısa kenarları saçaklıdır. Desen kompozisyonunda; kısa kenar bordüründe sarı metal iplikle işlenmiş dama motifi görülmektedir. Bunun üzerine, iç içe gelecek şekilde, iki adet, uçları çiçekle biten, sırma işli gövdesi ve rengârenk yaprakları olan yay formunda bir sarmaşığın çevrelediği iri bir çiçek motifi yer almaktadır. İki tekrarlı olan motif düzenlemesinde, ana motifin stilize günebakan çiçeği olduğu söylenebilir. Bezayağı tekniği ile dokunan peşkirin, işlemlerinde kullanılan renkler ise; kırmızı, sarı, pembe, turuncu, gri, mavidir.

Örneklerden ikincisi olan karanfil motifli peşkir olup, Fotoğraf 2a,b'de görülmektedir.

Fotoğraf 2a'da yer alan, 44x106 cm boyutlarındaki peşkir Eskişehir'den, 22.8.1978 tarihinde Müzeye alınmıştır. Keten dokuma peşkirin

kısa kenarları saçaklıdır. Kısa kenarlarında bordür bulunmaması dikkat çekicidir. İki tekrarlı desen şemasında, motiflerin yerleştirilmesinin rastgele yapıldığı görülmektedir. Motifler, uzun kenarlara daha yakın, birbirlerine uzak mesafede yerleştirilmişlerdir. Desen kompozisyonu, spiral şeklinde düzenlenmiş bir dal üzerinde, karanfiller ve yapraklardan meydana gelen motifin iki kez kullanılmasıyla oluşturulmuştur. Dallar siyah renkli iplikle işlenmiştir. Kullanılan diğer renkler beyaz, sarı, yeşil ve pembe'dir. Çiçek tomurcukları sarı simle işlenmiştir. Kendinden çizgili kumaş üzerindeki işlemlerde Türk işi ve muşabbak tekniği kullanılmış olup, dokumanın türü bezayağıdır.

Örneklerden üçüncüsü stilize çiçek motifli peşkir Fotoğraf 3a,b 'de görülmektedir.

Fotoğraf: 3a,b. 5.4.80 envanter numaralı keten peşkir

Fotoğraf 3a'da yer alan, 41x110 cm boyutlarındaki peşkir Kütahya'dan, 4.12.1980 tarihinde Müzeye alınmıştır. Keten dokuma peşkirin kısa kenarları saçaklıdır. Desen şemasında, motifler dokumanın iki ucuna iki tekrarlı kalın bir sıra halinde yerleştirilmiştir. Desenin bordürü, üç adet yan yana renkli üçgenin, başında, ortasında ve sonunda tekrarlandığı, çok renkli, ince bir çizgiden meydana gelmektedir. Motif düzenlemesinde; çizgi bordürden sonra, sırma işli, yay şeklinde bir daldan çıkan farklı renkte yapraklar ve çiçeklerden oluşan sarmaşık, sarmaşığın bittiği yerden çıkan ve içe doğru boynunu uzatmış stilize yapraklı bir çiçekli dal bulunmaktadır. Bu formun tam ortasında, merkezi sırma işli, her biri farklı renkte, üç ya da dört loblu dört adet taç yaprağı olan stilize bir çiçek ve bu çiçeğin hemen altında, çizgi bordüre yakın bir pozisyonda, spiral kıvrımlı stilize bitkisel figürler yer almaktadır. Bu motif düzenlemesinin iki kez tekrarı ile desen kompozisyonu oluşturulmuştur. İki çiçek demetinin üst birleşme noktasındaki boşluğa, merkezi sırma işli, karşılıklı taç yaprakları aynı renkte olan stilize bir çiçek yerleştirilerek kompozisyon tamamlanmıştır. Peşkirdeki resimsel ifade dikkat çekici olup, 18-19.yy Osmanlı peşkirlerini andırmaktadır. Bezayağı tekniğinde dokunmuş kumaştan peşkirin işlemelerinde kullanılan renkler; turuncu, sarı, kırmızı, pembe, yeşil, mor ve mavidir. Motifler Türk işi ve tel sarma teknikleriyle işlenmiştir.

Yüzey şeması beş tekrarlı motif dizilişi şeklinde olan tek örnek Fotoğraf 4a,b 'de görülmektedir.

Fotoğraf: 4a,b. 14.11.78 envanter numaralı keten peşkir

Fotoğraf 4a'da yer alan, 45x118 cm boyutlarındaki peşkir Eskişehir'den, 22.8.1978 tari-

hinde Müzeye alınmıştır. Keten dokuma peşkirin kısa kenarı saçaklıdır. Motifler kısa kenarlarda, deseni dört bir tarafından çevreleyen zigzak formunda bordür içerisine işlenmiştir. Çerçeve görünümlü bordürün içerisine istiflenen kompozisyonun temel motifini, stilize çiçekler, yapraklar arasında yer alan, beş kez tekrar edilmiş oldukça stilize ağaç motifleri oluşturmaktadır. Kumaş, bezayağı tekniğinde dokunmuş olup, motifler hesap işi tekniği ile işlenmiştir.

Yüzey şeması altı tekrarlı motif dizilişi şeklinde olan tek örnek Fotoğraf 5a,b'de görülmektedir.

Fotoğraf: 5a,b. 14.9.78 envanter numaralı keten peşkir

Fotoğraf 5a'da yer alan, 40x80 cm boyutlarındaki peşkir Eskişehir'den, 22.8.1978 tarihinde Müzeye alınmıştır. Keten dokuma peşkirin kısa kenarları saçaklıdır. Desenin kısa kenarda yer alan bordürünü alttan ve üstten çerçeve içine alınmış zigzak motifi meydana getirmektedir. Bordürün hemen üzerinde küçük stilize bir vazodan çıkan, üç dal, dallar üzerinde yapraklar ve dalların ucunda çiçeklerden oluşan bir düzenlemeden meydana gelmiş motif yer almaktadır. Geometrik formulu bu vazodan çıkan çiçek demeti altı kez tekrar edilerek desen kompozisyonu oluşturulmuştur. Dokuma bezayağı olup, motiflerde kullanılan renkler yeşil, koyu pembe, mavi siyah ve sarıdır. Motifler hesap işi tekniği ile işlenmiştir.

Alanın çapraz çizgilerle düzenlendiği yüzey şemasına sahip olan örnek Fotoğraf 6a,b'de görülmektedir.

Fotoğraf 6a'da yer alan, 40x50 cm boyutlarındaki peşkir Kütahya'dan, 4.12.1980 tari-

hinde Müzeye alınmıştır. Keten dokuma peşkirin kısa kenarları saçaklıdır. Kısa kenarlarda bulunan desende; dama motifli iki bordürün arasına, dikdörtgen çerçeve içinde, birbirine

Fotoğraf: 6a,b. 5.2.80 envanter numaralı keten peşkir

bitişik merdiven motifleri yer almaktadır. Diğer örnekler gibi, zemin rengi beyaz olan beza-yağı dokumanın işlemelerinde sırma, pembe, kırmızı, kahverengi, mor, çağla yeşili ve mavi renkler kullanılmıştır. Desen şemasında motifler dokumanın iki ucuna kalın bir sıra halinde yerleştirilmiştir. Motifler hesap işi ve tel sarma teknikleri ile işlenmiştir. 19-20.yy Osmanlı peşkirlerinin etkisi dikkati çekmektedir.

Alanın çapraz çizgilerle düzenlendiği yüzey şemasına sahip olan diğer bir örnek Fotoğraf 7a,b'de görülmektedir.

Fotoğraf: 7a,b. 5.3.80 envanter numaralı keten peşkir

Fotoğraf 7a'da yer alan, 39x112 cm boyutlarındaki peşkir Kütahya'dan, 4.12.1980 tarihinde Müzeye alınmıştır. Kısa kenarları saçak bükme tekniği kullanılarak süslenmiştir. Karelerden oluşan zikzaklı iki bordür arasında, sırma ile işlenmiş dikdörtgen çerçeve içerisinde, yeşil, sarı, kırmızı, mavi, pembe renkli ipliklerle işlenmiş, merdiven formunda çapraz çizgiler yer almaktadır. Motifler Türk işi, tel sarma teknikleri ile işlenmiştir. Desen şema-

sında genellikle motifler dokumanın iki ucuna kalın bir sıra halinde yerleştirilmiştir.

Alanın çapraz çizgilerle düzenlendiği yüzey şemasına sahip olan diğer bir örnek Fotoğraf 8a,da görülmektedir.

Fotoğraf 8'de yer alan, 40x50 cm boyutlarındaki peşkir, Kütahya'nın Simav İlçesinden, 11.10.1979 tarihinde Müzeye alınmıştır. Keten dokuma peşkirin kısa kenarlarından birinin diğerinin motiflerinin bitim yerine dikildiği gözlenmektedir. Bu birleştirme işleminin peşkirin yıpranmış olan ucunu bertaraf etmek amacıyla yapıldığı tahmin edilmektedir. Peşkirin kısa kenarları saçaklıdır. Saçaklarında bükme tekniği kullanılmıştır. Kısa kenarda yer alan desen, sırma ile işlenmiş dama motifli bordür ile başlamaktadır. Sırma ile işlenmiş çerçeve içerisinde, sırma ve renkli ipliklerle işlenmiş merdiven motifleri yer almaktadır. Çerçevenin üstünde çeşitli renklerden oluşan dama motifli üst bordür yer almaktadır. Motifler hesap işi ve susma teknikleri ile işlenmiştir. Desen şemasında motifler dokumanın iki ucuna kalın bir sıra halinde yerleştirilmiştir.

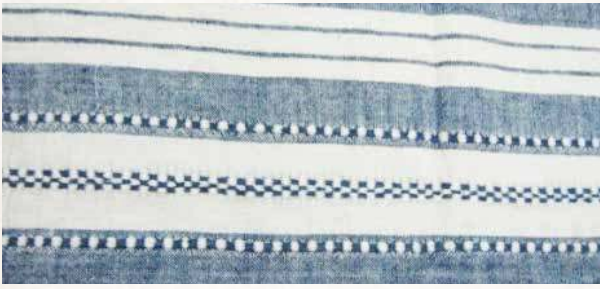
Alanın basit sıralı olarak düzenlendiği birinci örnek geometrik motifli peşkir olup, Fotoğraf 9a,b 'de görülmektedir.

Fotoğraf: 8. 5.1.80 envanter numaralı keten peşkir

Fotoğraf: 9a,b. 9.4.94 envanter numaralı keten peşkir

Fotoğraf: 10a,b. 1.4.93 envanter numaralı keten peşkir

Fotoğraf 9'a da yer alan, 73x35 cm boyutlarındaki peşkir Burdur'dan, 10.8.1994 tarihinde Müzeye alınmıştır. Kısa kenarı saçaklıdır ve bükme tekniği kullanılmıştır. Diğer örneklerden farklı bir desen şemasına sahip olan peşkirde, rapor desenli bir düzenleme bulunmaktadır. Rapor deseni oluşturan ana motif; köşelerinde baklava dilimi bulunan bir karenin içerisine, dört adet geometrik taç yapıktan meydana gelen, stilize bir çiçek motifidir. Bu motif yan yana dört kez, uzunlamasına onüç kez tekrarlanarak desen oluşturulmuştur. Kumaş, iki yandan ortalanarak yerleştirilen desende tek renk, pembe kullanılmıştır. Herhangi bir bordür veya kenar çizgisi kullanılmamıştır. Kumaşıyla da diğer örneklerden farklı olan, beyaz, pamuklu peşkirin kumaş dokuması bezayağı tekniğindedir. Motifler ciğer deldi tekniği ile işlenmiştir. Kendine has karakteristiği olan, özgün bir örnektir. Buna benzer örnekleri, günümüz ev tekstilleri ve çeyizlik dokumalarda sıkça görmek mümkündür.

Alanın basit sıralı olarak düzenlendiği bir diğer örnek ise Fotoğraf 10a,b 'de görülmektedir.

Fotoğraf 10'a da yer alan, 73x39,5 cm boyutlarındaki peşkir Isparta İlinden Müzeye

25.6.1993 tarihinde alınmıştır. Peşkirin kısa kenarları saçaklıdır. Mavi ve beyaz enine şeritler halinde dokunmuştur. Kısa kenarlarda sıçandışi motifi üçer şerit halinde yer almaktadır. Oldukça sade olan bu örneğe benzeyen 5 örnek daha bulunmaktadır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Geleneksel Türk işlemlerinin içinde önemli bir yere sahip olan peşkirler, Cumhuriyet dönemi'nde işlevselliğinin yanında, üzerine çeşitli iğne teknikleriyle yapılan bezemeleri ile de birer sanat eseri konumundadırlar. Asırlarca süren saray-çarşı ve ev arasındaki alış-verişler sonucu, Anadolu'da da benzerlik ve farklılıklarla uygulanmaya devam etmiştir. Bugün, müzelerde, antikacılar, sandıklarda ve özel koleksiyonlarda karşımıza çıkan peşkirlerin, Türk kültür varlıkları içindeki yeri ve önemi kavranmalı, gereken ilgi ve değer verilmeli ve korunmalıdır. Isparta Müzesi'nin Etnografya bölümünde el işlemeli peşkirler adına yapılan araştırmada, çeşitli dönemlere ait çok sayıda peşkir tespit edilmiştir. Müzede yapılan incelemede Cumhuriyet dönemine ait 16 örneğe rastlanmıştır.

Peşkir kumaşlarında keten kullanılması, işleme ipliklerinde pamuk ve metal iplik kullanılması itibarıyla, Isparta Müzesi envanterinde bulunan Cumhuriyet dönemi peşkirlerinin, o dönemin karakteristik özelliklerini taşıdığı sonucuna varılmaktadır.

Peşkirlerin kumaş dokumaları bezayağı tekniği ile dokunmuştur. İşlemler ise; Türk işi, hesap işi, susma, muşabak, kanaviçe, ciğer deldi, tel sarma ve tel kırma teknikleri ile süsleme yapılmıştır. Dikdörtgen formda olan peşkirlerin kısa kenar ölçüleri 35 cm. ile 118 cm. arasında, uzun kenar ölçüleri ise, 35 cm. ile 73 cm. arasında değiştiği görülmektedir.

Peşkirlerin kompozisyonlarında, eski örneklerden esinlenerek işlenen peşkirlerde natüralist, yakın dönem peşkirlerinde stilize bitkisel motifler kullanılmıştır. Ayrıca bazı örneklerde kumaşın kendinden desenli olduğu görülmektedir. Çiçek, ağaç, yaprak, motifleri yaygındır. Kenar bordürlerde ise geometrik motiflerle süsleme yapılmıştır. Çiçek, yaprak

figürleri ya kesit halinde, ya da yayılmış olarak kullanılmıştır. Çiçek formlarında geleneksel bir soyutlama olduğu söylenebilir. Çünkü çiçekler bir merkezin etrafında sıralanmış taç yapraklar şeklinde figürleştirilmiştir. Yaygın kompozisyon düzenlemesi şu şekildedir: Ana motifler damalı su gibi belli bir hat ya da yata çizgi üzerinde sıralanır. Birkaç kez tekrar edilen iri ana motifler göze çarpar. Bunlar arasında boşluklar küçük bağımsız yapraklar, oldukça stilize çiçekler ile doldurulur.

Kompozisyon peşkirlerde genellikle alt ve üst kısa kenara işlenmiştir. Diğerlerinden farklı olarak bir peşkirde ise motif iç zemine dikdörtgen formunda ortalanarak yerleştirilmiştir. Isparta Müzesi envanterinde bulunan Cumhuriyet dönemi el işlemeli peşkirlerde kullanılan motiflerin geometrik, stilize, bitkisel motifler olduğu dikkati çekmektedir. İşlemelerde belli bir üslupsal özellik görülmemekte, bazılarının eski örneklerden esinlenilerek yapıldığı dikkati çekmektedir. Ancak özgün bir karakteristik özellik taşıyan örnekler de mevcuttur.

Peşkirlerin işlemelerinde; altın, gümüş, bakır gibi metal iplik, mor, koyu mor, pembe, çingene pembesi, gülkurusu, yavruağzı, açık şeker pembe, koyu pembe, açık yağ yeşili, açık koyu su yeşili, açık koyu yaprak yeşili, koyu gece mavisi, lacivert, açık koyu mavi, petrol mavisi, boncuk mavi, kırmızı, bordo, narçiçeği kırmızısı, domates kırmızısı, siyah, krom sarı, sarı, liman sarı, açık kahverengi, açık koyu mürdüm eriği renkleri kullanılmıştır. Tek renkli (monokrom) veya çok renkli (polikrom) bir sistemle uygulanmıştır. Çok renkli işlemlerde, bir rengin tonları veya değişik gruptaki renklerin bir arada kullanıldığı görülmektedir. Bir üründe ortalama en az 3 en fazla 8 adet renkli ip uygulanmıştır.

Kenar temizleme tekniklerinde; kıvrıma tekniği, saçak bırakma tekniği, saçak bükme, iplik çekme teknikleri ve düğüm tekniği kullanılmıştır. Bazı örneklerde ise peşkirin kenarlarından biri diğerinin motiflerinin bitim yerlerine dikilmiş ve sadece tek bir kenara saçak bırakılmıştır.

Müzedeki peşkirlerin tamamı teşhir bölümünde sergilenemediği için depolarda muha-

faza edilmektedir. Sadece sayım zamanı havalandırılmaktadır. Saklama koşullarının yetersizliği nedeni ile küçük çekmecelerde üst üste katlanmış vaziyette oldukça eski bir yöntem olan naftalinleme işlemi ile korunmaya çalışılmaktadır. Üst üste katlanmış olarak muhafaza edilen peşkirlerin bazılarının boyamaları birbirine geçmiştir, hepsinde katlama izi oluşmuştur. Bazılarının dokumaları da yıpranmış haldedir. Daha özenli ve gelişmiş yöntemlerle koruma altına alınması, fotoğraflanıp desenlerinin çizilmesi halinde önemli bir değere sahip olan peşkirlerimizi gelecek yüzyıllara taşımak mümkün olacaktır.

KAYNAKLAR

- Anonim , (1970). “Peşkir”, *Büyük Türk Sözlüğü*, Hayat Yayınları, İstanbul.
- Barışta, Örcün (1999). *Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk İşlemeleri*, Ankara.
- Eren, Hasan (1998). “Peşkir”, *Büyük Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Koçu, Ekrem (1967). “Peşkir, Yağlık”, *Türk Giyim Kuşam Sözlüğü ve Süsleme Sözlüğü*, Sümerbank Kültür Yayınları, Ankara.
- Köklü, Hülya (2004). İç Anadolu Bölgesindeki El İşlemeli Peşkirler. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi.
- Onuk Taciser, Özbağ Tevhide vd. (1998). *İçel El Sanatları*, Kültür Bakanlığı yayınları: 2091, Ankara.
- Önder, Mehmet (1995). *Peşkir, Antika ve Eski Eserler Kılavuzu*, Ankara.
- Sözen, Metin (1996). “Peşkir” *Sanat Kavramları ve Terimler Sözlüğü*, İstanbul.
- Turani, Adnan (1998). *Sanat Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Vardarlı, E. (1993). “Peşkir”, *Derleme Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Yetim, Fatma vd. (2007). “Kastamonu İli Liva Paşa Konağı Etnografya Müzesinde Bulunan İşlemeli Ürünlerin Özellikleri”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 2, s-741-742.